

POMORSKI MUZEJ U DOBA KORONE

Pripreme za vrijeme bez epidemije

Pošto su zbog epidemioloških rizika i u aprilu na snazi bile mjere zabrane javnih okupljanja Pomorski muzej Crne Gore je tokom tog mjeseca ostao zatvoren za obilazke. Svoja vrata za posjete otvorio je od 4. maja. No, prvi posjetioci počeli su dolaziti od 10. maja, a to su uglavnom bile porodice sa djecom.

Za vrijeme trajanja zabrane rada Muzej je jednom sedmično na sajtu postavljao materijale sa izložbi koje smo ranije organizovali. Pored kataloga, priložene su i fotografije s tih dešavanja. Do sada su postavljene: *Boka Kotorska okom Laforesta, Palate Kotora i grada Peratsta – nekada i sada, Slike italijanskih marinista na području Boka Kotorske i Crtanje svijeta – kartografsko blago PMCG.*

U vrijeme korone zaposleni u Pomorskom muzeju intenzivno su radili na pripremi nekoliko kulturno-muzejskih događaja koje ćemo početi da predstavljamo u junu.

Detaljnije o događajima u Muzeju govori direktor našeg muzeja **Andro Radulović**, strana 3 i 4.

Crna Gora corona free država

Crna Gora, 68 dana nakon potvrđenog prvog slučaja zaraze opasnim virusom COVID-19, nije imala zaraženih na svojoj teritoriji. Posljednji slučaj zaraze u našoj zemlji registrovan je 5. maja tako da je na kraju mjeseca i nešto prije toga Crna Gora bila jedina u Evropi *corona free* (slobodna) država.

Crna Gora je, inače, bila poslednja evropska zemlja koja je potvrdila slučaj COVID-19 a to je bilo 17. marta. Od tada su se 324 osobe zarazile, a devet je umrlo.

Od 24. maja nijedna osoba više nije bila na liječenju. Zdravstvene vlasti su ranije saopštile da će epidemija biti proglašena završenom kada 28 dana ne bude novih slučajeva.

U drugoj polovini maja otvoreni su kafići i restorani, tržni i fitnes centri, frizerski i kozmetički saloni a omogućen je i međugradski saobraćaj, a đaci su i dalje bili u *on-line* sistemu nastave. Granice su krajem mjeseca dijelimično otvorene za građane nekoliko zemalja.

Obnova Zadužbine Ljubatovića

Jedra Boke je mjesečna publikacija
Pomorskog muzeja Crne Gore
april-maj 2020. godine

Direktor Pomorskog muzeja
Andro Radulović

Savjet Pomorskog muzeja
Od 14. septembra 2017. g. formiran je
Savjet Pomorskog muzeja koji će naredne 4
godine raditi u sljedećem sastavu:

Đuro Beli Prijić, predsjednik
Draško Dragaš, član
Dragana Lalošević, član
Vesna Prlja, član
Slavko Dabinović, član

Prijatelji i saradnici
Mr Mileva Pejaković Vujošević
Prof. dr Antun Sbutega
Prof. dr Gracijela Čulić
Don Anton Belan

Dr Stevan Kordić
Stefan Dabinović
Prof. dr Milenko Pasinović
Milan Sbutega
Zoran Radimiri
Željko Brguljan
Petar Palavršić
Slavko Dabinović
Radojka Abramović
Jelena Karadžić
Ilija Mlinarević
Milica Vujović
Smiljka Strunjaš
Danijela Nikčević

Jedra Boke sadržajno i tehnički oblikuje
Drago Brdar

Pomorski muzej Crne Gore Kotor
Trg Bokeljske Mornarice 391 Kotor, 82000
Telefon: +382 (0) 32 304 720
Fax: +382 (0) 32 325 883
Website: www.museummaritimum.com
e-mail: pom.muzej.dir@t-com.me

Pomorski muzej Crne Gore u Kotoru nastao je postepenim razvitkom prvobitne zbirke Bratovštine Bokeljska mornarica, utemeljene oko 1880. godine, koja je od 1900. godine otvorena za javnost, a 1938. godine preuređena i otvorena na prvom spratu sadašnje muzejske zgrade, barokne palate plemićke porodice Grgurina iz početka XVIII vijeka, koja je od 1949-1952. godine kompletno restaurirana i adaptirana za potrebe Muzeja. Danas je Pomorski muzej institucija kulture Republike Crne Gore.

Misija Pomorskog muzeja Crne Gore u Kotoru je da čuva sjećanje naše zajednice na bogatu pomorsku istoriju Boke Kotorske i njeno izuzetno kulturno nasljeđe.

Risansko ruševno zdanje *Zadužbina Ljubatovića* na putu je da zablista novim-starim sjajem. Nova promjena u statusu zpuštenog nepokretnog kulturnog dobra u kotorskoj opštini rezultat je odluke Ministarstva kulture Crne Gore da Zadužbini dodjeli koncesionara koji bi ruiniranu zgradu na rtu Rtac rekonstruisao, održavao i koristio kao hotelski objekat.

U tom cilju Ministarstvo je od 5. do 25. maja sprovelo postupak javne rasprave o Nacrtu koncesionog akta o davanja koncesije za valorizaciju ove zgrade predivne arhitekture, kategorizovane 26. novembra 1957. godine kao kulturno dobro od međunarodnog značaja.

Zadužbina je podignuta 1888. (ili 1890) godine na jednom od najljepših rtova Boke Kotorske, kao zadužbina **Dimitrija Ljubatovića**, bogatog trgovca, rodom iz Risna koji je umro u maju 1871. godine u Moskvi. U sklopu Doma sagrađena je kapela Sv. Dimitrija, sve sobe i ostale prostorije su opremljene, sredstva za rad Doma obezbijedena oporukom Ljubatovića. Katastrofalni zemljotres od 15. aprila 1979. godine, je od jednog od najljepših i najbolje pozicioniranih zdanja u Risnu ostavio samo zidove.

Poslije završetka gradnje, zgrada je korišćena kao utočište i lječilište za stare. Tokom I i II svjetskog rata služila kao vojna bolnica, a od 1949. godine, nakon renoviranja, postala je smještaj za stara lica. Početkom šezdesetih godina XX vijeka, zgradu je kupila bolnica *Vaso L. Čuković* i koristila ga kao stacionar za bolesnike.

Da osim pomenutih statusnih promjena i rušenja zbog zemljotresa, zdanje prati zaista tužna sudbina, govori i njegova gradnja. Naime, nakon smrti Dimitrija Ljubatovića trebalo je čak 37 godina da njegova posljednja volja bude ispunjena. Najprije je gotovo punih 19 godina trebalo da prođe da zgrada na Dimitrijevom imanju Rtac bude sagrađena. Zatim je prošlo još 18 godina da u zdanju, u julu 1908. godine, bude svečano otvoren Dom za uboge i bolesne.

Zašto je toliko vremena trebalo da se ispuni Dimitrijevo zavijet nije poznato. Tragovi nerada, javašluka i mogućih kriminalnih radnji, izbrisani su.

Zadužbina Ljubatovića nekada...

...i sada

ANDRO RADULOVIĆ, DIREKTOR POMORSKOG MUZEJA

Rad u Palati Grgurina u doba izolacije

Pomorski muzej je kao i ostali muzeji u Crnoj Gori ponovo počeo sa radom za posjetioce od 4. maja, ali sve do 10. maja nije bilo posjeta – izjavio je za Radio Kotor direktor Pomorskog muzeja Crne Gore **Andro Radulović**.

Istakao bih da su to bile uglavnom porodice sa djecom, koje su u periodu izolacije čule ili gledale neke emisije o našem muzeju. Sve te posjete su bile besplatne jer nam je cilj da sva djeca i svi Kotorani posjete Pomorski muzej. Što se tiče najava, za ovu godinu neke agencije su nam se javile da provjere cijene, slale su i upite, međutim nemamo konkretnih potvrda za ovu turističku sezonu. Nadamo se da ćemo otvaranjem granica, kada se poveća frekvencija autobusa ili kada počnu kruzeri da dolaze u naš zaliv, zabilježiti značajnije posjete, naglasio je Radulović.

Za vrijeme trajanja zabrane rada Pomorski muzej je jednom sedmično na sajtu postavljao materijale sa izložbi koje su se ranije organizovale, moguće je bilo pogledati virtuelnu turu i jedan video sa digitalnim postavkama.

Imamo povratnu informaciju da je to privuklo interesovanje, naročito starije populacije. Što se tiče planova vezanih za kulturne događaje, pr-

ve izložbe koje su osjetile posljedice su gostujuće. Planirali smo i promocije knjiga autora iz Hrvatske, i mi smo imali dva poziva za gostovanje, jedan u Sloveniji jedan u Hrvatskoj, mislim da to u toku ove godine nije moguće realizovati – rekao je Andro Radulović.

On je dalje ukazao da će Pomorski muzej pretrpjeti štetu po pitanju otkupa predmeta.

Pomorski muzej svake godine otkupljuje određen broj predmeta, s namjerom da ih tako sačuvamo od zaborava, odnosno od otkupljenja i izlaska iz naše zemlje. Ove godine će toga sigurno biti malo jer predmete otkupljujemo od sredstava koja prikupimo od prodaje ulaznica. Iskoristili smo ovaj period da neke predmete koje smo kupili ranijih godina, konzerviramo i restauriramo i tokom narednog perioda ćemo ih izložiti i na taj način osvježiti našu stalnu postavku – naveo je Radulović.

Situacija izazvana korona virusom onemogućila je realizovanje brojnih kulturnih događaja, međutim Pomorski muzej uskoro počinje da realizuje programske aktivnosti.

Što se tiče planiranih izložbi za ovu ➔

.....
U radove na adaptaciji i osavremenjavanju prostora Pomorski muzej Crne Gore Kotor je u periodu od decembra 2019. godine do maja ove godine, investirano je 76.560 eura, rekao je direktor Andro Radulović, naglasivši da je period epidemije koronavirusa iskorišćen da se završe zaostali poslovi.

Izdvojio bih novi video nadzor, protivpožarni i protivprovalni sistem. Ta oprema je bila veoma zastarjela, ona je postavljena još devedesetih godina i nije bila funkcionalna. Zamijenjena je najsavremenijom tehnikom i sada je Pomorski muzej osiguran i bezbjedan, istakao je Radulović, dodavši da je stara rasvjeta zamijenjena je savremenom.

Nabavili smo takođe i metalne ormare za depoe našeg muzeja, građa se do sada čuvala u starim drvenim ili metalnim ormari-ma, tako da smo ih sada zamijenili novim prema preporukama struke. Krajem 2019. godine završena je sanacija mokrih čvorova, tako da od sada raspolažemo i sa toaletom za osobe sa invaliditetom, sa pristupnom rampom. To je bila jedna od glavnih pritužbi turista, i nastojali smo tu prepreku da otklonimo.

Zamijenjena je i klimatizacija u najvećem dijelu muzeja, a završena je i restauracija tri metalna sidra, koja se nalaze ispred zgrade Pomorskog Muzeja. Postavili smo i portret admirala Bokeljske mornarice **Rudolfa Giuina**, koji je donacija njegovih naslijednika – rekao je Radulović.

⇐ ...godinu, izdvojio bih izložbu o životu **Evgenija Popoviča**. Takođe izložbu koja će se svidjeti starim Kotoranima, a to je **„Hod kroz vrijeme i utiske“**. Naime, to su fotografije i dokumenti vezani za znamenite ličnosti koje su posjetile Pomorski muzej Crne Gore od 1959. godine do danas, to je stvarno jedna interesantna izložba jedan pravi istraživački rad. Izložba od koje nismo odustali u ovoj godini je Keramičko porcelansko posuđe iz etnografske zbirke Pomorskog muzeja. Stvarno nam je cilj da prioritet damo fundusu našeg muzeja, i da sve naše izložbe, odnosno bar veći dio, tokom godine budu upravo posvećene našem fundusu – istakao je Andro Radulović.

Prema riječima Radulovića, ideja za interesantnu izložbu pojavila se u periodu prestanka rada Muzeja, kad su sređivali depoe.

Pronašli smo stare fotografije Kotora poslije Drugog svjetskog rata i dali smo naziv toj izložbi **„Živio grad“**. Na tim fotografijama se nalaze stari objekti koji su obnavljani, fabrike koje su otvorene u tom periodu i vidi se zapravo način rada ljudi u uniformama, i đaci, stvarno jedan naročiti osvrt na Kotor toga vremena.

U Pomorskom muzeju postoji nekoliko portolana, najstariji od njih je izdvojen iz te grupe, dat je na prevođenje sa arhaičnog italijanskog

na savremeni jezik, planiramo da uradimo i reprint toga portolana, što mislim da će biti veoma interesantan poklon iz Kotora koji turisti mogu ponijeti kući – istakao je Radulović.

Prva izložba **„Hod kroz vrijeme i utiske“** planirana je za kraj juna, odnosno kada se steknu uslovi za javno okupljanje, a promocija monografije je planirana za septembar.

ULAZNICE

Cijena ulaznice povećana je od januara, tako da sa uključenim audio gajdom (guide) košta pet eura dok je ulaznica za grupne posjete dva eura. Za djecu i studente predviđeni su popusti.

U prostorijama Pomorskog muzeja svakodnevno boravi veliki broj naučnih istraživača. Posjedujemo skoro 17.000 naslova, biblioteka će tokom 2020. nastaviti proces integrisanja u sistem Kobis, kojem se priključila 2017. godine, a nastaviće se i dopuna elaborata revalorizacija pokretnog kulturnog dobra, zbirke knjiga biblioteke od 1964. Naime, preko 5.000 knjiga koje se nalaze u našem muzeju su kulturno dobro, mislim da će taj elaborat značajno olakšati bazu podataka koju čuva Uprava za zaštitu kulturnih dobara – zaključio je Radulović.

O MONOGRAFIJI RADOJKE ABRAMOVIĆ

Izdvojio bih jednu knjigu na kojoj radimo već dvije godine, autorke naše istoričarke umjetnosti **Radojke Abramović Romaničke crkve grada Kotora**. Ta monografija, jedno kapitalno djelo sa kojim Pomorski muzej planira da se predstavi ove godine, iznosi neke nove podatke o katorskom sakralnom graditeljstvu, od Bazilike Sv. Tripuna, katedralne crkve, do ostalih pet, danas postojećih romaničkih crkava. Monografija će sadržati veoma puno tekstova i fotografija i biće jedno pravo naučno štivo. U okviru sakralne arhitekture romanike obrađene su renesansne i barokne dogradnje, ukrasi unutrašnjosti crkava, slike, skulpture i predmeti primjenjene umjetnosti. Prateći kontinuitet cvijet arhitekture grada, monografija će, osim iscrpnog teksta, biti obogaćen brojnim fotografijama u boji, autora **Nenada Mandića** – rekao je Radulović.

Lazareti na Crnogorskom primorju

Milivoj Š. Milošević

(Prenijeto iz *Godišnjka PMCG*, br. VIII, 1959. godina, dio I)

Lazareti¹⁾ su u svojoj historiji odigrali važnu ulogu. To su bile zdravstvene ustanove koje su se nalazile u lukama ili u njihovoj neposrednoj blizini, a služile su za upućivanje i zadržavanje zaraženih ili od zaraze sumnjivih brodova, njihovih posada i putnika, živog ili mrtvog broskog tereta, da bi se podvrgli karanteni. Karanten²⁾ je sanitarna mjera kojom se za određeno vrijeme odvajaju zaražene ili od zaraze sumnjive osobe, životinje i roba, da bi se spriječilo širenje zaraze. U pomorstvu se karantenom naziva odvajanje broda, koji dolazi iz zaražene ili od zaraze sumnjive luke, zajedno sa posadom, putnicima i brodskim teretom.

Pored toga što su lazareti spriječavali širenje zaraznih bolesti, oni su odigrali i izvjesni privredni značaj u mjestima gdje su se nalazili.

Naime, raskužena stoka i roba, najčešće se tu, u samom lazaretu, i prodavala. Stoga je interes građanstva i trgovine bio da lazareti budu na prilaznim putevima i u blizini trgovačkih centara kamo je roba bila određena. U početku, strah od zaraze, preko ovih ustanova, uticao je da su one bile udaljene od grada, ali usavršavanje zdravstvenih mjera i interes trgovine sve ih je više približavao trgovačkim centrima, tako da one bivaju smještene u neposrednoj blizini ovih centara.

U Boki se prvi put pominje karanten 1431. godine. Tada je jedan kotorski brod, koji se vraćao iz Molfete, izdržao karanten ispred Đurića³⁾.

Međutim, prva odredba kojom je osnovan zdravstveni ured (*Magistrato alla sanita*) donesena je u malom vijeću grada Kotora 7. aprila

1437. Tada su u ovom vijeću zasijedali: **Pavle Contareno**, knez i kapetan kotorski, **Georgije Gimo**, **Matija Bizanti**, **Dobruško Margocijev (Pasquali)**, **Nikola Glavati**, **Nikola Pelegrina**, **Drago Lukin (Drago)**, **Paskoje Vlado**, **Meksa Jakovov** i **Marin Buća**. Za članove Zdravstvenog ureda bili su izabrani: **Bučo Buća** (sin Pavla Buće), **Trifun Lukin Drago** i **Petar Nikolin Glavati**.⁴⁾

Članove Zdravstvenog ureda biralo je Vijeće umoljenih (*Consilio di pregati*) redovno na godinu dana. Ovaj ured je bio opunomoćen da vrši istragu na svim putnicima koji su dolazili preko kopna i preko mora. On je davao dozvole boravka putnicima koji su dolazili iz zdravih područja, a isto tako donosio odluke o

izgnanstvu ili konfiniranju osoba koje su dolazile iz sumnjivih područja.⁵⁾

Kuga je morila u Kotoru 897, 1422, 1430, 1435. i 1572. godine. Za ovo vrijeme o lazaretima, kao izgrađenim i ograđenim objektima, nismo mogli da pronađemo neke podatke.

U ovo doba vladalo je mišljenje da se bolest prenosi od bolesnog na zdravog putem dodira, kontakta, pa su se ljudi pokušavali spasiti bježanjem iz zaraženih područja *u ono vrijeme kada je svako bježao iz Kotora od Kuge* (1430)⁶⁾ ili napuštanjem zaraženih područja svojim brodovima⁷⁾, ili karantiranjem zaraženih i sumnjivih brodova, njihovih posada i robe.

Prvi pomen o lazaretu u Kotoru nalazimo u 1622. godini, kada je u Lazaretu *ala Fiumera*, u prisustvu **Alvise-a Buća** zdravstvenog providura i svjedoka **Ljudevita Pasquali** i **Ivana**

Sl. 1. Grad Kotor sa lazaretom 1768. godine

¹⁾ Riječ lazaret dolazi od **Lazara**, gubavog prosjaka iz biblije

²⁾ Karanten ili karantin dolazi od riječi *quaranta* = 40, tj. 40 dana koliko se u srednjovjekovnoj medicini smatralo da treba da prođe od inkubacije do pojave bolesti.

³⁾ **R. Kovijanić** i **I. Stjepčević**, *Kulturni život starog Kotora*, knjiga II, str. 14, Cetinje, 1957.

⁴⁾ *Statuta civitatis Chatari*, str. 405-7

⁵⁾ Državni arhiv – Kotor (DAK), SN – CXXVIII, 1021, od 28. VI. 1701.

⁶⁾ O pomorstvu Boke, *Godišnjak Pom. muzej – Kotor* I/1952, str. 62.

⁷⁾ *Ibidem*, str. 65.

Drago sačinjen popis stvari zaostavštine pok. **Ande Vujanov.**⁸⁾

Sličan popis stvari zaostavštine udove **L. Petra Albanese** sačinjen je u istom Lazaretu u prisustvu Ljudevita Pasquala i Buća Buće 1623. godine.⁹⁾

Prema ovim podacima, Lazaret u Kotoru postoji u 1622. godini. Međutim, sva je vjerovatnoća da je u Kotoru ili u nekom drugom mjestu u Boki, lazaret postojao i ranije. Tu vjerovatnoću opravdava činjenica da je Venecija imala svoje stalne lazarete još u prvoj polovini XV vijeka, da je mletačka republika preduzimala stroge mjere protiv unošenja zaraze na svoju teritoriju, a Boka je pod Mletačkom vlašću bila od 1420. godine.

Lokalitet Kotorskog lazareta nalazio se na ušću Fiomere, kao što se to vidi iz priložene topografske karte Kotora iz 1786. godine (slika 1).¹⁰⁾

Po ukidanju lazareta, njegove zgrade i dvorišta austrijska vojska je upotrebila za svoje građevinsko gazdinstvo (*Bauhof*), koje se prostiralo do sadašnje nove zgrade Pomorske oblasti Južnog Jadrana. Ovo mjesto, kao i stršeci dio obale, Kotorani zovu Luža, kako se naziva pokriveni prostor koji se nalazio na ovom dijelu obale.

Pored Kotorskog lazareta postojao je u 1623. godini i lazaret na ostrvu Stradioti, ili kako se to ostrvo još zove, sv. Gavrila. Ovo se vidi iz oporuke **Raiccha Petrofa (Rajka Petrova?)** sačinjene na ostrvu Stradioti, u Lazaretu. Oporučitelj se nalazi na samrti od kuge i njegovoj zadnjoj odredbi prisustvuje (kao svjedok) kapelan lazareta **D. Nikola Duplović**. Oporučitelj mu predaje jedan pismeni sastav, koji je on napisao dok se nalazio u skladištima koža, *ala Fiumera* (u Kotoru), a koji sastav sadrži njegovu oporuku. Tu oporuku oporučitelj hoće da mu

svjedok napiše i da se ona doslovce ispuni.¹¹⁾

Na drugom mjestu se navode završni stavovi oporuke Rajka Petrova sačinjene u lazaretu (Skoglio di S. Gabriele). Pisac oporuke je bio pop Nikola Duplović, kapelan lazareta, a kao svjedok fungira jedan bogatiji Crnogorac Rai-zeo (Rajko?) nastanjen u Kotoru. Za izvršioce oporuke oporučitelj imenuje one iste koji su označeni u kotorskom sastavu.¹²⁾

Izgleda da je lazaret na ostrvu Stradioti stariji od kotorskog. Naime, u ranije doba nastojalo se lazarete udaljiti od grada iz straha da ne bi oni sami predstavljali opasnost od kakve kužne zaraze. Tako su oni smješteni na nekom osamljenom ostrvu, po mogućnosti u blizini nekog manastira.

Ako se ima u vidu da se s jedne strane Stradiota nalazi poluostrvo Prevlaka, gdje se nalazio manastir, a s druge strane ostrvo Otok, gdje se također nalazio manastir, i da su Stradioti

preko današnjeg moreuza Vratlo bili sa Prevlakom povezani mostom,¹³⁾ proizilazi da su Stradioti bili idealno izolovano mjesto za smještaj i pružanje pomoći konfiniranim.

O Hercegovskom i Meljinskom lazaretu

Tomo K. Popović piše: *Stari lazaret za kužne bolesti – sagrađen 1700 niže katoličkog manastira Sv. Antona – uslijed zemljišta što pada nj ronijaše, biješe popucao, to, po starijoj naredbi, 1729 god., Petar Andelo Manjo podiže na Savini (Meljinama op. p.) današnji Lazaret veći i prostraniji; a godine 1741 dovede se u nj vodovodom živa voda sa savine. I o ovijem radnjama sačuvale su se dodanas dotični latinski natpis.*¹⁴⁾

U glavnom katastru postojećih zgrada u Hercegovome i okolici iz 1788 o starom Herceg-

⁸⁾ DAK, SN – LXXXI, 629, od 18. XII. 1622.

⁹⁾ DAK, SN – LXXXI, 629, od 6. I. 1623.

¹⁰⁾ Topografska karta Kotora, 1768. Inv. Pom. muzej u Kotoru, br. 394.

¹¹⁾ DAK, SN – LXXXI, 587, od 9. III. 1623.

¹²⁾ DAK, SN – LXXXI, 679, od 13. III. 1623.

¹³⁾ Petar D. Šerović, krotoljski arhipelag kroz istoriju, Godišnjak PMK, VII, 1958.

¹⁴⁾ Tomo K. Popović, Hercegovni – istoriske bilješke, knj. prva 1382-1797, str. 99. Hercegovni, 1924.

novskom lazaretu stoji: *Naokolo ove građevine je zid dug 22 sežnja, širok 22 sežnja i visok 1 sežanj i 3 stope. Unutra su mnogi zidovi skloni padu, neki od njih prislonjeni na okolni zid. Ovaj lazaret se nalazi pri obali na putu prema Topli. U nj stanuju 11 porodica.*¹⁶⁾ Dakle, po rasformiranju ovog Lazareta (1729), u nj je 1788 godine stanovalo 11 porodica, što daje približnu sliku o njegovoj veličini. Na terenu ovog lazareta nalazi se mala kuća na dva sprata pokrivena crijepom, dužine 3 sežnja i 2,5 stope, širine 3 sežnja i 1 stopa i visine 3 sežnja i 1 stopa i služila je za sanitarnu stražu.¹⁷⁾ Ove građevine danas ne postoje, jer je (god. 1902) preko ovog terena prešla željeznička pruga koja vodi iz Herecegnovog prema Igalu i dalje, ali se vide neki ostaci njihovih ruševina (sl. 2).

Meljinski lazaret je vrlo lijepa zidana građevina, koja još i danas postoji, u dobro očuvanom stanju. Oblik joj je pravougaoni, dužina 35 sežnja a širina 29. Sastoji se od 3 dijela: centralnog dvospratnog dijela, 2 jednospratna krila (desnog i lijevog) i 2 prizemna krila, spojena sa lijevim i desnim jednospratnim krilima. Ima 3 dvorišta u kojima se nalaze: kapela, česma, jedna jednospratna i jedna prizemna zgrada (sl. 3, strijelica).

U centralnom dijelu, koji gleda prema moru, nalaze se glavna vrata, a nad njima ovaj natpis:

D. O. M.
FERME COLLAPSAM
ANTONIUS RAINERIUS.
PROCONSUL
CONSTANTINI.COM. DXMA.
NOBIL. CEFAL PRIORIS.
AEQVEMERITI.AC.
VIGILANTISSIMI

¹⁶⁾ Herceg novski arhiv (HA), Glavni katastik postojećih zgrada u Hercegnovome i okolici uspostavljen 1. VIII. 1788, knj. III, list 18, br. 3.

¹⁷⁾ Ibidem, br. 4.

STUDIO. OPERE. LABORE
RENOVAVIT
ANNO. REPARATAE, SALUTIS.
MDCCLXVIII

Ispod ovog natpisa nalazi se posebna pločica sa natpisom:

S. C.
1729

Dakle građevina je podignuta 1729 god., a obnovljena 1768.

Međutim, poslije podizanja građevine (1729), ona je bila uvećana 1732 godine, kao što svjedoči donji natpis koji se nalazi na pročelju zgrade poviše drugog sprata. Ovaj natpis glasi:

A E D E S I S T A S
A P E T R O A N G E L O M A G N O
P R O V A E N R A E E X T R I O
E M E R E T. M O
A U C T A S
A N N O M D C C X X X I I
C U M (V I D E R I S) C A N E
M A G N U S E (S) T Q U I F E C I T
I D E O M A G N A S U N T
Q U A E C E R N I S
E N E R A N T L A P I D E S
G L O R I A M E I U S

Iz natpisa urezanog na česmi:

M E R C A T O R U M C O M M O D O
M A R C U S Q U I R I N I P R O V. E X T R.
S E N. C O N S.
P O S U I T
M D C C X L I

se vidi da je ova česma sagrađena 1741 god.

Kapala je svakako postojala, od samog ustanovljenja lazareta (1729). O njoj se govori u glavnom katastiku zgrada Hercegnovoga i okolice, koji je sačinjen 1. VII 1788 god.¹⁸⁾, a prema natpisu koji stoji nad njenim vratima:

H A E C E S T D O M U S D O M I N I . . .
I N E A O M N I S A C C I P I T Q U I Q U
A E R I T
I M V E N I T . . .
A N N O R . P . S . M D C C C L X X X I I
R E S T A U R A T A

ista je obnovljena 1882 godine.

¹⁸⁾ Kao pod 16

Ispred lazareta nalazi se luka sa 2 pristana, jedan je veći a drugi manji. Teren je ograđen zidanom ogradom, na kojoj se nalazi dvojna vrata.

Lazaret, kakav je danas, predstavlja jednu od najvećih i najinteresantnijih građevina Boke XVIII i XIX vijeka. Njegova lijepa kapija, unutrašnje arkade, udobne prostoje za stanovanje konfiniranih, prostrana skladišta za raskuživanje robe, odvojene zgrade za izolaciju bolesnih, govore o visokom stepenu medicinske kulture tog doba. I zaista, kao što piše na pročelju centralne zgrade: čovjek mora da se divi ovom velikom zdanju, čije kamenje govori o njegovoj slavi. Kao takovo ono predstavlja rijetki spomenik kulturno istoriske važnosti.

Pored pomenutih lazareta, postojao je i Lazaret u Petrovcu na moru, čije se ruševine još danas vide (sl. 4).

Petrovački lazaret sastojao se od 2 dijela. Veći dio – u površini oko 450 m² – se nalazio pri kopnu, ograđen sa jakim zidovima; dok je manji dio – u površini oko 110 m² – se nalazi na susjednom ostrvu, zapravo na uzdignutoj morskoj stijeni. Sa vrha ove stijene pruža se pogled na varošicu sa okolinom sve do Bara.²⁰⁾

Sl. 4. Ruševine Lazareta u Petrovcu n/m

O datumu uspostavljanja ovog Lazareta nismo uspjeli da nađemo arhivske zapise, ali da je on davno postojao govore njegove ruševine. O njegovom funkcionisanju u 1847 godini govori akt Okružne sanitarne deputacije u Meljinama od 6. XI. 1847 god. i odgovor granične sanitarne deputacije u Petrovcu od 8. XII. 1847 god., u kome se kaže da se u prilogu šalju statistički podaci koji se odnose na Lazaret (*stabilimento contumaciale*) u Petrovcu na moru (*Castel Lastua*) i na Granični raštio (*Rastello Confinario*).²¹⁾ Raštio (*Rastello*) je rešetkasta pregrada koja je dijelila granicu s jedne i druge strane. U raštelu se roba prodavala i plaćala tako da prodavalac i kupac ne bi dolazili u direktnu vezu. Kupljena roba bi se plaćala

²⁰⁾ Podatke dao Andrija J. Tomić, učitelj iz Petrovca.

²¹⁾ Arhiv Pom. muzeja - Kotor, II - 1847 /X - 72.

tako da bi kupac bacio novac u posudu sa vrućom vodom ili vrućim octom, a kupac bi ga vadio posebnim klještima. Roba bi se zatim u lazaretu dezinfikovala.

Turci su imali svoj lazaret u Valdanosu, čiji se ostaci zidna i dan danas vide. Međutim, po oslobađanju Ulcinja (1880), Crna Gora nije upotrebljavala ovaj Lazaret, već je po ugovoru s Austrijom svoje brodove šiljala u Lazaret u Meljinama.²²⁾

Organizacija sanitarne službe mjera koje su primjenjivane za suzbijanje epidemija na Crnogorskom primorju bile su na vrlo visokom stepenu.²³⁾ Tri lazareta kopnenim putevima, u Kotoru, Meljinama i Petrovcu na moru, karantenska stanica u Rosma, i stražarske fuste koje su krstarile kod Kumborskih vrata i pred Verigama, da se bez kontrole ne bi neki brod došuljao u neki zabiveni zaton, govore o strgosti tih mjera.²¹⁾

Svaki brod morao je biti snabdjeven zdravstvenim listom. Ovi listovi su bili kategorisani kako slijedi:

1) *Nesumnjivi (di patente libre)* ako u području, odakle dolazi brod, ne samo vladaju uvijeti da ih se može

smatrati nesumnjivo zdravim nego da je od nadležnih foruma službeno izjavljeno da u tom mjestu i okolici vlada savršeno zdravstveno stanje;

2) *Sumnjivi i to:*

- a) *čisti (di patente netta)* ako zdravstvenim listom bude potvrđeno da se nijedan slučaj sumnjive bolesti nije desio za 21 dan koji su prethodili odlasku broda;
- b) *nečisti (di patente brutta)* ako je u mjestu ili okolici zaraza vladala za vrijeme odlaska broda ili za poslednjih 21 dan;

NAPOMENA: (drugi dio ovog teksta objavljujemo u slijedećem izdanju naše publikacije)

²²⁾ Dinko Franetović, Prilozi za istoriju poorstva u C. Gori.

²³⁾ Podatak dao Andrija J. Tomić, učitelj iz Petrovca

²¹⁾ Podatak dao Andrija J. Tomić, učitelj iz Petrovca

T 108 GODINA ZAGONETKI TITANIK

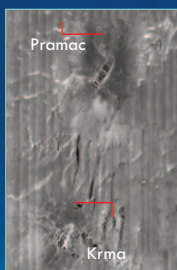
U noći između 14. i 15. aprila 2012. godine, poslije udara u ledeni brijeg desnom stranom pramčanog dijela trupa, potonuo je RMS *Titanik*. Bilo je to prvo i posljednje putovanje najvećeg putničkog broda i najvećeg pokretnog objekta na svijetu tog doba. Zbog smrti 1.517 osoba od ukupno 2.223 na brodu, prije 108 godina to je bila i najveća tragedija nekog putničkog broda, što je ostala u mirnodopskom pomorstvu i do dana današnjeg.

Dalja sudbina *Titanika* ostala je misterija 73 godine, sve do septembra 1985. godine kada je, skoro 370 milja jugoistočno od obale Njufaundlenda (Kanada), mjesto gdje se nalazi njegova olupina otkrio okeanograf **Robert Ballard**. Slijedeće godine uslijedila je prva podmorska ekspedicija kojom prilikom su usnimljeni *Titanikovi* ostaci. Glavnina broda bila je iz rastavljena dva dijela, što je potvrdilo tvrdnje svjedoka koje je istraga odbacila da se brod raspukao prije potpunog potonuća. Ujedno, u području veličine oko 15 kvadratnih kilometara registrirano je na stotine hiljada rasutih krhotina, mašina i predmeta, uključujući i lične predmete putnika. Pramčana polovina broda ostala je uglavnom cijelovita, dok je krmena polovina, udaljena nekih 600 metara od prve polovine broda, bila u lošijem stanju.

Ostaci *Titanika* počivaju na kraju Kameron kanjona čije se litice spuštaju iz grebena Njufaundlenda u ravnicu oko 2,5 milje (3.800 metara) ispod površine okeana. Dno kanjona prekriveno je krhotinama sedimenata i muljem koji prelaze u veliku talasastu, blatnu ravnicu reljefno profilisanu dinama, peščanim trakama i plahnama formiranim dejstvom podvodnih struja koje su u tom dijelu Atlantika veoma jake. Stručnjaci vjeruju da su ove struje vjerovatni razlog zašto su krhotine tragičnog broda rasute po tako velikom području.

Kada je riječ o daljoj sudbini olupine *Titanika*, stručnjaci procjenjuju da će ona potpuno nestati vjerovatno krajem ovog vijeka, a možda i ranije. Nestanku će doprinjeti mikroorganizmi koji žive u dubokom moru. Oksidacijom gvozdениh dijelova broda oni proizvode energiju za održavanje svog metabolizma. Njihovo prisustvo na ostacima *Titanika* uočeno je tokom prve posjete olupini sa podmornicom 1986. godine i potvrđeno u kasnijim ekspedicijama. Ono što ostane prekrivće sedimenti pijeska i blata i tako će nestati brod proglašen *nepotopljivim*.

Posebno je zanimljivo da korozivno djelovanje mikroba na *Titanik* pojačava neodrživ, masivni ribolov duž obala Njufoundlenda. To je posljednjih decenija znatno smanjilo lokalnu riblju populaciju i posljedično povećalo količinu planktona u gornjim slojevima okeana. Završetkom svog biološkog vijeka planktoni se talože na okeanskom dnu i time pojačavaju cvjetanje u mikrobiološkoj zajednici dubokog okeana, grobnici olupine. Ubrzano množenje mikroba koji oksidišu olupinu na kraju ubrzava polaganu ali neprestano propadanje *Titanika*.

Prednji dio olupine razdvojenog *Titanika* na dubini od 3.800 m. 370 milja jugoistočno od obala Njufaundlenda

Fotografija: National Geographic

Brus Ismej
glavni vlasnik
Vajt star lajna
(preživio
potonuće)

TITANIK

108 godina zagonetki

Edvard J. Smit
kapetan *Titanika*
(nije preživio
potonuće)

- ⊙ Dupla oplata trupa
- ⊙ Siro
- ⊙ Zona automobila
- ⊙ Kabine treće klase
- ⊙ Dnevni boravak i soba za pušenje 3. kl.
- ⊙ Komanda
- ⊙ Siro
- ⊙ Kabine posade
- ⊙ Skladište rezervi
- ⊙ Prtljag prve klase
- ⊙ Orvod dima iz kotla
- ⊙ Bazen
- ⊙ Kabine prve klase
- ⊙ Soba u Adams stilu
- ⊙ Lift prve klase
- ⊙ Trpezarija prve klase
- ⊙ Čitaonica prve klase
- ⊙ Gimnastička sala
- ⊙ Skladišta uglja
- ⊙ Kotlovi
- ⊙ Glavno mašinsko odeljenje
- ⊙ Kujnje
- ⊙ Parna turbina Parsons
- ⊙ Nega

Dužina 270 m

Presjek po širini pramčane strane *Titanika* na mjestu procjepa

Fotografija sa sjenkom na trupu nastala od požara

Tehničke karakteristike najmoderniji brod svoga doba

BRT	46.328 t
NRT	24.900 t
Paluba	9
Nivoa	11
Propelera	3
Pogon	40.000ks
Bojleri	29
Ložionici	159

Zvanična istraga, u kojoj je ispitano 1.050 svjedoka i postavljeno 15.000 pitanja, i sudska presuda su označili greške kapetana **Edvarda Smita** i dežurnih oficira kao krivce za sudar o plutajući ledeni brijeg i za kobni ishod putovanja ka Njujorku od britanske luke Southampton.

Kapetan Smit je naredio da se kroz predio poznat po velikoj količini santi leda plovi prebrzo, 22 čvora. To je zvanični epilog.

Požar koji je danima prije isplavlivanja gorio u pojedinim bunkerim uglja na *Titaniku*, odbačen je kao mogući faktor tragedije, a konstrukcione mane i način izrade broda uopšte nisu ni razmatrani.

Zvanična verzija je, međutm, 2017. godine dobila dodatak od irskog novinara **Senan Molonija**. On je utvrdio da su potonuću *Titanika* o pomogli masivni požar uglja u bunkerima na dnu broda, zatim upotreba običnog čelika u gradnji broda i brojne druge uštede na račun kvaliteta i sigurnosti.

Moloni se 30 godina bavio proučavanjem *Titanika*, a poslije otkrića nepoznate fotografije *Titanika* i pomne lične istrage zaključio je da je u bunkerima uglja, visokim tri sprata, gorio veliki požar skoro tri nedjelje prije nego što je brod isplovio iz Southamptonu.

Maloni vjeruje da tamna fleka duž prednjeg desnog dijela trupa duga 9 metra, a koja se vidi na fotografiji, to dokazuje. Stručnjaci su potvrdili da su tzv. endogeni, samozapaljivi požari u skladištima uglja poznata pojava, te da takvi požari mogu razviti temperaturu i do 1.000 stepeni. Notorna činjenica iz metalurgije jeste da na toj temperaturi običan čelik, od koga je napravljen trup *Titanika*, postaje krt i samim tim lako lomljiv na jače udare.

Istraživač je pružio i dokaze da je na *Titanik* uskladišten uglj niskog kvaliteta sa puno prašine koji je skloniji samozapaljivanju. U vrijeme priprema za pokretanje *Titanika* u britanskim rudnicima uglja u toku su bili masovni štrajkovi rudara. Cijena uglja je zbog manje proizvodnje porasla pa je uprava *Vajt star lajna* (*White Star Lines*) *Titanik* snabdije jeftinijim, ali manje kvalitetnim ugljem.

Požar se navodno pokušalo ugasiti prije polaska u Njujork. No, kako nije bilo uspijeha uprava kompanije je odlučila da se požar gasi ubrzanim premiještanjem uglja iz bunkera u kome je došlo do samozapaljivanja u kotlove tokom plovide. Tako je odlučeno da se krene na put uprkos požara u utrobi broda.

Da bi se skladište što prije ispraznilo *Titanik* je trebalo sve vrijeme da plovi maksimalnom

Tomas Endrjus
dizajner *Titanika*
(potonuo sa
brodom)

Zastava kompanije
je *White Star Line*
da krmomani ja-
bebu. Na pramcu
se postavlja zlat-
na zemlja u kojoj
e biti spijeska
stajalište.

Ruta plovidbe

Plavo znamenje

zastave je obil-
jezice britanskog
brijega i međunarod-
nodnim vodama.

God 19.05 m. Vrhova dno vodene linije 11.4 m
Ilustracija broda: *Proton Fabrice DIBZ*

- ☒ Kafé Parizien
- ☒ Rezervoari pitke vode
- ☒ Kabine 2. klase
- ☒ Trpezarija 2. klase
- ☒ Biblioteka i sofa za čitanje 2. klase
- ☒ Salon za pušenje 2. klase
- ☒ Osovine propelera
- ☒ Rashladne komore
- ☒ Tri propelera
- ☒ Kormilo

•Dvije fotografije ledenog brijega za koja se vjerovalo da je potopio *Titanik*: snimak sa broda *Karpatija* načinjen 15. aprila u rano jutro i snimak Stefana Rehorka sa broda *MS Bremen* od 20. aprila.

brzinom. Po Molonijevoj teoriji, to je bio razlog zašto kapetan Smit nije naredio smanjivane brzine na dijelu puta gdje su plutali ogromni brijegovi i sante leda.

Maloni tvrdi da je udar s ledenim brijegom bio fatalan jer je čelična oplata broda bila oštećena pod uticajem visoke temperature znatno prije. Na isti način požar je navodno ošteti i vrata za zatvaranje vodonepropusnih komora zbog čega je došlo do masivnog i brzog prodora morske vode u pramčani dio broda.

NAPOMENA: Ilustracije za ovaj prilog preuzete su u cijelosti ili djelimično iz raznih izvora sa Interneta bez komercijalnog efekta.

MUZEJI

U svijetu postoje tri muzeja koja čuvaju sjećanje na tragediju *Titanika*. Jedan je Muzej *Titanika* u Belfastu, a druga dva se nalaze u američkim gradovima.

Muzej *Titanika* u Belfastu gdje je brod izgrađen

• Brod u punoj brzini sa bočne strane naliće na dio ledenog brijega, od koga se samo jedna osmina nalazi iznad površine mora.

• Zakivci se lome pod pritiskom ledenog brijega što uzrokuje rastavljanje čelične oplata trupa na šest različitih mesta.

30m
270m

Ukupna površina procepa: 1,2 m²

6 5 4 32 1

Potonuće *Titanika*: vremenska hronika

1912
April 14, 23:40
Ledeni brijeg je uočen ispred, ali *Titanik* je nastavio da plivi gotovo 22 čvora i nije se mogao brzo okrenuti da izbjegne sudar duž svoje bočne strane.

April 15, 1:50
Voda je dva sata neprestano prodirala u brod koji se prodijem dijelom postepeno spuštao, da bi voda do 1:50 stigla do pramca.

2:15
Unos kotla koji podržava dimnjak i podlicite povećava i pramac postaje ogroman teg. Krma se uzdiže, dok ljudi padaju u more.

2:18
Težina prednjeg dijela broda se stalno povećava i pramac postaje ogroman teg. Krma se uzdiže, dok ljudi padaju u more.

2:18
Sekund kasnije maksimalno naprezanje cepa trup, pa se pramac i krma zajedno drže još samo preko pojačanog dna trupa.

2:19
Pramac se odvaja od krmnog dijela u koji još nadire voda, ali koji nakratko podiže na površinu. Odmah potom opet se naginje nadole, dok voda prodire kroz otvor na njenom prednjem dijelu.

2:20
Kako se luk ubrzano povećava prema dnu, krma tone gotovo okomito, a zatim se odveja od površine, odbacujući krhotine sa otvorenog kraja. Kotlovi padaju glavom dole.

2:21
Voda koja teče preko pramca i lomi prednji jarbol preko brodogradnog mosta, kao i dimnjak. Oko 150 metara ispod vode, dizel-pumpi vatažu u krmnom dijelu eksploziviraju i on se potpuno okreće, padajući krmom nadole.

Zbog njihovog suženog oblika, i pramac i krma tonu veličnim pokretima zastoja, pa ponovno pada. Krma tone spiravno, u pravcu kazaljke na sat, razbacujući sve više krhotina sve dok ne udari morsko dno.

Tonući brzinom od 30 čvorova, pramac se sabija u dno pod uglom od 20 stepeni, razbijajući trup i urušavajući palubu. Razorena olupina krme svedoci o njenom još nasilnijem potonuću.

DOPUNJENI TEKST NOMINACIONOG DOSIJEJA a kandidaturu Bokeljske mornarice Kotor za upis na Reprezentativnu listu svjetske nematerijalne kulturne baštine predat je početkom aprila UNESCO-u. Dopunu ovog dokumenta formulisala je Radna grupa Ministarstva kulture Crne Gore, rukovodeći se uputstvima Evaluacionog tijela UNESCO-a. U Radnoj grupi bila su uključena četiri predstavnika Bokeljske mornarice, **admiral Antun Sbutega**, predsjednik Upravnog odbora **Aleksandar Dender**, viceadmiral **Ilija Radović** i major **Saša Milošević**, kao i direktor Pomorskog muzeja Crne Gore **Andro Radulović** (takođe član Mornarice). Odluka o dopunjenom tekstu očekuje se sljedeće godine.

NOVI PROJEKAT BOKELJSKE MORNARICE:

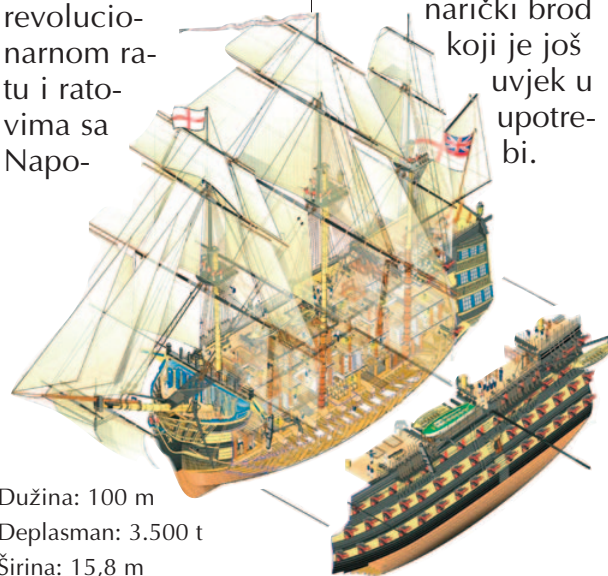
Bokeljska mornarica Kotor ove godine će na konkursu Ministarstva kulture Crne Gore za finansiranje kulturnih projekta NVO učestvovati sa projektom *Bokeljska mornarica u arhivskim dokumentima*. Zbornik dokumenata od najstarije sačuvanih do danas sa ukupno oko 1.200 stranica, uz koje će biti priložen i CD. Pored toga, predviđeno je izdavanje knjige *Bokeljska mornarica Kotor, 809–2019* sa oko 350 strana, koju **admiral dr Antun Sbutega** već dugo piše, koristeći pored brojnih već objavljenih izvora i dokumenta iz ovog zbornika.

Pomorstvo

Rječnik

HMC VICTORY je najpoznatiji brod britanske Kraljevske mornarice sa 104 topovske linije. Položen je 1759. g. i lansiran 1765. Brod je učestvovao u Američkom ratu za nezavisnost, Francuskom revolucionarnom ratu i ratovima sa Napo-

leonom. Služio je kao admiralski brod lorda **Nelsona** u bici kod Trafalgara 1805. g. 1922. g. HMS *Victory* je premješten u Portsmouth u Engleskoj i sačuvan kao brod muzej. Danas je to najstariji mornarički brod koji je još uvijek u upotrebi.

Dužina: 100 m
Deplasman: 3.500 t
Širina: 15,8 m

Stari jedrenjaci

Brigantin- *Valoroso Antonio* u oluji 24. aprila 1863. godine. Bio je suvlasništvo Špira Kosovića; akvarel i tuš na papiru, 57 x 37 cm; Đovani Luco, 1863. godine